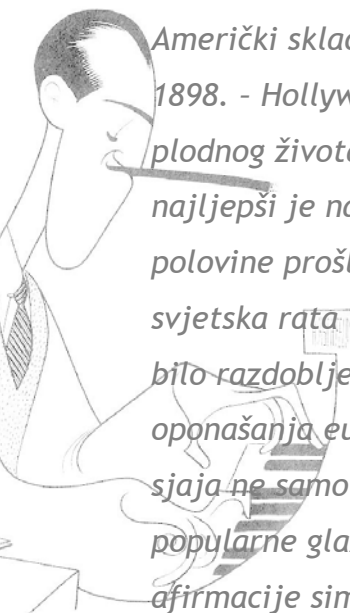

GERSHWIN

miro križić

GEORGE

Američki skladatelj klavirist George Gershwin (New York 1898. - Hollywood 1937.) tokom svog kratkog i neobično plodnog života, kad je riječ o umjetničkim dostignućima, na najljepši je način obilježio glazbu svoje domovine prve polovine prošloga stoljeća. Jer je baš to razdoblje između dva svjetska rata (od 1918. do 1941. godine) za američku glazbu bilo razdoblje konačnog sazrijevanja i iskoraka od nadobudnog oponašanja europskih uzora. To doba je razdoblje najvećeg sjaja ne samo music halla, Broadwaya, raskošnih revija, popularne glazbe, jazza i posebice filmske glazbe, već i doba afirmacije simfonijske glazbe i opere - dakle, glazbe uopće.

George Gershwin nije odrastao u slikovitoj sredini starog svijeta – Europe, već na bučnim, prenaseljenim ulicama New Yorka, prolaznom postajom za bezbrojne emigrante iz Europe. Glazbena kultura je unatoč svoj bijedi velegrada i ekonomskoj krizi doživljavala sjajne uspjehe. Bilo je to vrijeme i zabave, filmske raskoši i prave erupcije vedrih nota. Vrijeme u kojem se ta nova američka glazba afirmirala baš u Europi s djelima svojih najpopularnijih i najistaknutijih skladatelja: Irvinga Berlina, Jeroma Kerna, Sigmunda Romberga, Cola Portera, Richarda Rodgersa, Dukea Ellingtona – i najistaknutijega među njima, Georga Gershwina.

No prije nego se posvetimo samom Gershwinu, pokušajmo oživjeti sliku tog velegrada kad su se događale drastične promjene. Godine 1900.

proradila je podzemna željeznica, automobili postupno zamjenjuju kočije i bicikle, rastu i prvi neboderi, ti simboli moderne Amerike, a novi izumi: električna struja, žarulja, telefon, fonograf osvajaju ljude željnih promjena i stvaraju osnove potrošačkog društva – sve su to promjene koje su nametale brži tempo života. Novije pučke predstave s crnačkim plesom, pjesmama i šalama sada zamjenjuju prije tražene i popularne varijetetske točke i glazbene komedije.

A glazba sama, puna je života, temperamenta, nabijena emocijama i ritmom – prozvana je *jazz* i ona preko noći postaje hit. U glazbenom životu Amerike baš je ta glazba postala zaštitnim znakom američke glazbe. Pa su skladatelji kao Gruenberg, Copland i Carpenter, koji su odlučnije utjecali na novo američko stvaralaštvo, stvorili simbiozu „ozbiljne“ simfonijske i koncertantne glazbe i *jazza*, ali im dijela nisu, premda su prihvaćena i izvan Sjedinjenih Država, postigla popularnost poput Gershwinovih. On je uspio, u toku svog kratkog stvaralačkog djelovanja objediniti sadržajne elemente *jazza* i crnačkog folkloru s formalnim značajkama simfonijske, koncertne i operne glazbe i to pretočiti u prepoznatljiv i definiran pojam nacionalnog u američkoj glazbi, što je prihvaćeno kao temelj na kojem su mnogi kasniji američki skladatelji izgradili „specifičnost i individualnost“ svojih svjetski priznatih uspjeha.

Tijekom Gershwinova djetinjstva, njegova porodica često mijenja stan, a sâm Gershwin jednom je kazao da je do svoje osamnaeste godine s obitelji selio čak 28 puta, a da su se u Ameriku, i to kao židovske izbjeglice, doselili iz carske Rusije. Gershwin se rano oduševio glazbom, i to kada je otac kupio klavir namijenjen starijem bratu Iri, a Georga je taj

klavir toliko zaokupio da je preko noći zaboravio na koturaljke i zanemario uličnu družbu s kojom je do tada po cijele dane jurio ulicama New Yorka. Uz fanatično učenje glazbe djetinjstvo mu je bilo kratko. Naime, već sa petnaest godina počinje se profesionalno baviti glazbom, i to kao repetitor i unajmljeni klavirist u Remick kompaniji u glasovitoj Tin Pan Alley na Petoj aveniji. Ustvari, to je bila prodavaonica nota i posebno naporan posao jer je Gershwin dnevno svirao i po 12 sati sve moguće skladbe koje su razni pjevači, zabavljači ili plesači tražili i birali za svoje nastupe – da bi tjedno za taj posao dobivao svega 15 dolara.

Glazbeno su na njega prvotno utjecali Irving Berlin i Jerome Kern, a on sâm je postao poznat već 1919. godine čudnim slučajem kad je najpoznatiji pjevač zabavnih melodija Al Jolson, tražeći nešto novo, nagovoren od mladog klaviriste Gershwina uzeo njegovu skladbu „Swanee“ i otpjevao ju u radijskoj emisiji koju je prenosila cijela američka radiomreža. I već sljedećeg jutra Gershwinovo je ime bilo otisnuto u mnogim novinama diljem SAD-a. To je bio poticaj, da taj vješti i nevjerojatno maštovit mlad skladatelj i klavirist stvori obilje melodija za sve moguće prilike. Gershwin je nesumnjivo jedan od najplodnijih stvaratelja u povijesti glazbe, a njegove melodije donose odmor, neusiljenost, zabavu i ono što već osam desetljeća eksploatiraju gotovo svi *jazzisti* – fantastične mogućnosti improvizacija. Očito da je taj gotovo samouk glazbenik skladao s velikom ozbiljnošću i samokritičnošću i posjedovao urođen osjećaj odmjerenosti i plemenitosti duha, i u tome je, eto, tajna njegove trajnosti. Smatram da su Gershwin i Ellington najznačajnije izvorne ličnosti američke glazbe.

Početak prošloga stoljeća, veliku europsku tradiciju klasične simfonijske glazbe obilježila je stvaralačka iscrpljenost. Tradicija koju su pokrenuli Haydn i Mozart, koja se nastavlja potom preko Beethovena i Schuberta, pa Brahmsa i Wagnera, 1900. godine „Drugom simfonijom“ Gustava Mahlera doživljava zastoj. Nova „anti-simfonijska“ generacija je stasala, a jedna od njezinih najsnažnijih odrednica bila je i draž egzotike – tonova dalekih zemalja: Dalekog Istoka, Bliskog Istoka, Afrike. No egzotične inspiracije moglo se naći i kod „kuće“ – zvukovlje New Orleansa, *ragtime*, koja je potekla iz pjesama afričkih robova, francuskih vojnih marševa, a bogme i slavenskih polki. Kreoli su stvorili novu glazbu, koja je postala neodoljiva prvenstveno zato što je bila svježija i vitalna. Bila je to izvorno glazba vedrih sinkopiranih figura. No, s vremenom to više nije bilo samo čisto, naivno i dobro raspoloženje pionira *jazza*, već postaju važni i čeznutljivi tonovi *bluesa*, a sve je to osvježavajuće djelovalo na „sluh“ novih europskih skladatelja – naročito onih u Parizu, tadašnjem svjetskom centru kulture. Svi oni su tako žudno tražili svježije izvore.

U to je vrijeme Gershwin itekako već poznavao *jazz* glazbu, mnogo suptilniju, pod snažnim crnačkim utjecajem, a s čeznutljivim tonovima *bluesa* kakvih u *ragtimeu* nije ni bilo. *Jazz* je odlikovala bogatija paleta boja tonova, te je samim time pružao znatno veće mogućnosti da kao glazbeni izraz inspirira nekoga u stvaranju skladbe koja će i danas zvučati isto tako svježe kao i u času stvaranja. Talentirani Gershwin slobodno eksperimentira u „Rapsodiji u plavom“. Paul Whiteman glasoviti voditelj orkestra koji je izvodio i glazbu „simfoniziranog“ *jazza* uočivši Gershwinov

silan talent, naručio je opsežnije djelo temeljeno na *jazz* idiomu, vjerujući da se *jazz* može izvoditi kao ozbiljna koncertna glazba.

Mladi Gershwin je bio vrlo samokritičan i, shvativši ozbiljnost zadatka, držao je sebe neprimjerenim za tako važan eksperimentalan projekt. Njegovu dvojbu u vlastitu kreativnost otklonio je Whiteman „prijevaram“ – najavivši Gershwinovu „*jazz-simfoniju*“ u službenom programu bez Gershwinova pristanka. Da bi izbjegao sramoćenje i sebe i Whitemana, svladavši početnu nesigurnost a nadahnut ciljem, koji je bio daleko veći i značajniji od svega onoga što je do tada učinio, on prenosi fascinantni ritam američkog velegrada u glazbeno tkivo „*Rapsodije u plavom*“. Uspio je njome odraziti čitavu Ameriku okarakteriziranu kaleidoskopom otkrića, žurbe i jurnjave, mješavine rasa i nostalgija, ritmova i zvučnih boja. Nakon napornog i nadahnutog rada tijekom samo tjedan dana nastaje to njegovo najveće djelo – sublimat američkog života i čovjeka samog, uhvaćenog u kovitlac modernog života koje je bilo izvedena u Aeolina Hallu 12. veljače 1924. godine pod ravnanjem Paula Whitemana povodom proslave godišnjice rođenja Abrahama Lincolna.

Gershwinova, a i naša, tragedija je što je umro mlad, u svojim tridesetim godinama, upravo kad je njegova tehnika naglo i evidentno počela sazrijevati, upravo u trenutku kad je dovršavao svoju grandioznu operu „*Porgy i Bess*“ – nešto najvrjednije u američkoj glazbenoj kulturi.

Nakon Gershwina bilo je dosta američkih skladatelja koji su obrađivali *jazz* na složeniji i suptilniji način od njega. Istina, ta glazba ne zvuči kao *jazz*, ali „zvuči“ izrazito američki. Pri tome prvenstveno mislim na neka djela Waltera Pistona, Rogera Sessiona, Roya Harrisa, Aarona

Coplanda i Williama Howarda Schumana – skladatelje koji su djelovali u Gershwinovo vrijeme. Interesantno je napomenuti da su sva petorica „doškolorana“ u Parizu studiranjem kod glasovite Nadie Boulanger, čiji je svjetski ugled kao nastavnika kompozicije u vrijeme između dva svjetska rata bio neupitan.

No i Gershwina je iz više razloga privlačila Europa, jer je unatoč popularnosti i velikim uspjesima osjećao da mu poznavanje nekih elementa glazbe baš i nije briljantno. Stoga je u Parizu potražio Mauricea Ravela i zamolio ga za poduku, ali ga je on pošteno savjetovao: „*Za Vas je bolje da ostanete prvorazredni Gershwin, nego da postanete drugorazredni Ravel*“. Potražio je i Stravinskog, koji ga je cinično odmah upitao „*Koliko zaradujete glazbom?*“, na što mu je Gershwin otvoreno odgovorio: „*Nekoliko stotina tisuća dolara godišnje*“. Stravinski je to kratko prokomentirao: „*Bolje bi bilo da Vi mene podučavate!*“

Nakon boravka u Europi, 1928. godine, izvedeno je i drugo Gershwinovo značajnije simfonijsko djelo „*Amerikanac u Parizu*“ – koje je tek nakon odlične ekranizacije, mnogo kasnije shvaćeno kao velik doprinos američke glazbe svjetskoj kulturi. Bilo je i tada loših prognozera, npr. vodeći kritičar Broadwaya Otto Kahn napisao je da „...*da struktura skladbe baš i nije najbolje povezana, a nedostatak tuđe u životu sprečava Gershwina, da bude velik skladatelj*“.

Koliko je spomenuta ocjena bila proizvoljna, svjedoče činjenice da su „*Rapsodija*“, kao i „*Amerikanac u Parizu*“, pa i „*Kubanska uvertira*“ nastala 1934. godine – neprekidno do danas u programima svih filharmonijskih orkestrara u svijetu. Gershwin je baš u Europi shvatio da mu

nikakve glazbene teorije neće pomoći. Taj gotovo samouki genijalac, s fantastičnim osjećajem da se glazbom izrazi jednostavno – a da tu glazbu baš svatko odmah prihvaća i zavoli, u biti je bio rođen melodičar i ritmičar, najsjajniji tvorac specifično američke glazbe, ne samo one koja proistječe iz vreve pulsirajućeg velegradskog života već i one iz skromnijih zanemarenih sredina – npr. američkih Crnaca Južne Karoline, gdje je boravio devet mjeseci da bi se saživio s tim ljudima i glazbeno oslikao njihovu svakidašnjicu.

Stvorio je operu „Porgy i Bess“ s oštro profiliranim likovima jakih kontrasta iznijevši tešku socijalnu problematiku eksploatirane rase koju neimaština, kao i poroci proizašli iz dodira sa zapadnjačkom civilizacijom, navode na zločin. Usudio bih se ustvrditi da ni nakon gotovo sedamdesetak godina nakon premijere te opere (10. listopada 1935.) Amerikanci nisu proizveli bolje glazbeno djelo. To je sjajna inventivna partitura, koju je Gershwin stvarao punih 11 mjeseci, potom još 9 mjeseci proveo radeći na samoj orkestraciji, izvanredno prožimajući crnački folklor, ples i elemente *jazza*, u kojoj prirodno oslikava radnju protagonista u vremenu i prostoru. A rezultat? Veličanstven. Gershwin stvorio je pozornicu jedinstva i vremena, teksta i glazbe. Nije to bio samo Gershwinov trijumf već i američke glazbe uopće.

Gershwinova lakoća skladanja jednostavnih, ležernih i zabavnih melodija – vječno svježih, poput Johanna Straussa koji je isto tako lako pisao svoje izvanredne valcere, a kojima se i Gershwin divio. Prisjetimo se samo nekih od predivnih melodijskih ideja Gershwina: iz 1924. godine. – „Fascinating Rhythm“ i „Oh, Lady Be Good“ (obje iz *musicala* „Lady Be

Good“ i istoimenog filma iz 1941. g.), baladu „The Man I Love“, pa melodiju iz revije – „Somebody Loves Me“, pa iz 1926. g. „Someone To Watch Over Me“ (iz *musicala* „Oh, Kay“), iz 1927. g. „Strike Up the Band“ (korištena u *musicalu* 1930. i filmu 1940. g.), „s Wonderful“ (za *musical* „Funny Face“), iz 1929. g. „Liza“ (za reviju „Show Girl“), iz 1930. baladu „Embraceable You“, „But Not For Me“ i „I Got Rhythm“ (obje za reviju „Girl Crazy“), baladu („Summertime“ iz 1935. g. (za operu „Porgy i Bess“), iz 1937. g. „Nice Work If You Can Get It“ (za film), „A Foggy Day“ (za film) i „Our Love is Here to Stay“ (koja je korištena u filmu „The Goldwyn Follies“) – i to su tek neki dragulji iz fantastične riznice njegovih ostvarenja.

Bagatelizirati ga, kao što su činili neki, potpuno je deplasirano. Sumnjati u njegovu predanost i iskrenost je također deplasirano kad znamo da je otišao na Kubu i pažljivo proučavao kubanski folklor i posebice njegov ritam. Bio je očito pod snažnim dojmom osjećajnosti, životne radosti, ali i tuge koju ta glazba nosi na jednostavan, dojmljiv i iskren način. Sjajno je to apsolvirao i po povratku u Ameriku skladao sjajnu „Kubansku uvertiru“. Slično tako proveo je devet mjeseci u nezdravoj klimi, svjesno eliminirajući sve moguće izvore fantastične zarade, a sve to da bi u potpunosti osjetio atmosferu Južne Karoline. Nadahnjivao se *jazzom*, a *jazzisti* to još i danas „naplaćuju“ koristeći te njegove sjajne skladbe (npr. Ella Fitzgerald), a neki su od *jazz* vokalista izvrsno sudjelovali u projektima (kazališnim i diskofilskim) opere „Porgy i Bess“ – npr. Louis Armstrong, Ella Fitzgerald, Carmen McRae, Harry Belafonte, Cab Calloway i drugi.

George Gershwin je umoran i shrvan od tumora na mozgu umro 11. srpnja 1937. godine u dobi od samo 38 godina. Beskrajan je to gubitak za

glazbu. Ta nevjerojatna lakoća skladanja prekinuta je u trenutku kad je Gershwin bio u najvećem stvaralačkom usponu. No, kao umjetnik i glazbenik, bit će besmrtn.

DISKOGRAFIJA GEORGA GERSHWINA

Rhapsody in Blue G. Gershwin, Paul Whiteman (1927.)	RCA Victor LPV-555
An American in Paris New York Philharmonic, L. Bernstein	CBS MK 42264
Rhapsody in Blue, An American in Paris G. Gershwin (piano roll), M. Tilson Thomas	CBS 76509
Rhapsody in Blue, An American in Paris, Concerto in F A. Previn, LSO	EMI CDC7 47161
Concerto in F, An American in Paris PO New York, Kostelanetz	Columbia X-246
Concerto in F Roy Bargy, Paul Whiteman orkestar	Columbia 50139-D
Second Rhapsody G. Gershwin and Orchestra (1931.)	MRC 69986-1
Cuban Overture Eastman-Rochester Orchestra, H. Hanson	Mercury SR-90290
Porgy and Bess W. White, C. Haymon, LPO, S. Rattle	EMI CDS7 49568 (3CD)
Porgy and Bess E. Fitzgerald, L. Armstrong, Russ Garcia Orch.	Verve ST 711201/2
Vernon Trio G. Gershwin, Bert Ralton, Eddie King	RCA Victor 16667
Klavisolo G. Gershwin	Movietone 71009
Ella Fitzgerald Sings George and Ira Gershwin Song Books	Verve MG V-4029-5

Lee Wiley Sings George Gershwin and Cole Porter G. Waller, E. Condon	Monmouth 7034
Eddie Condon Gershwin Program (1941.-1945.) J. Teagarden, J. Sullivan, B. Hacketta	DECCA 79234
Music of George Gershwin Miles Davis and Orchestra	CBS CD 450985

